

УДК 339.74.025

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ : ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

*Філіпенко Т.В., д.держ.упр., професор
Донецький державний університет управління*

У статті розглянуто зарубіжний досвід державного регулювання валютного ринку, проаналізовані механізми та наслідки застосування валютних обмежень, зроблені висновки щодо можливості лібералізації валютного ринку в Україні.

Ключові слова: валюта, валютний ринок, валютні операції, валютне регулювання, валютні обмеження.

В статье рассмотрен зарубежный опыт государственного регулирования валютного рынка, проанализированы механизмы и последствия применения валютных ограничений, сделаны выводы относительно возможности либерализации валютного рынка в Украине.

Ключевые слова: валюта, валютный рынок, валютные операции, валютное регулирование, валютные ограничения.

In the article is considered foreign experience of government control of currency market, mechanisms and consequences of application of currency limitations are analyzed, conclusions are done in relation to possibility of liberalization of currency market in Ukraine.

Key words: currency, currency market, currency transactions, currency regulation, currency restrictions.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нині, коли сучасна економічна політика України, і зокрема валютне регулювання, піддається критичному аналізу, доцільно звернутися до міжнародного

досвіду регулювання валютних операцій, який свідчить про цілеспрямований шлях більшості країн світу від жорстких валютних обмежень до лібералізації валютних операцій. Стан валютного ринку кожної країни багато в чому залежить від політики державного регулювання економіки, від ступеня втручання державних органів у валютно-кредитні та фінансові відносини, які здійснюються через валютне регулювання, спрямоване на підтримку стабільного валютного курсу й вирівнювання платіжного балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні, деякі проблеми вітчизняної та зарубіжної практики організації валютного ринку, формування валютної політики, валютного регулювання та контролю досліджено у працях таких науковців і фахівців, як: А.Ф. Бантишев, Ю.О. Блащук, О.І. Кабанець, М.Г. Кальней, А.О. Клименко, Л.М. Кравченко, В.Л. Кротюк, А.М. Мороз, С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, С.М. Половко, М.Ф. Пуховкіна, О.О. Резнікова, А.Г. Саркисянц, О.Є. Северин, В.С. Стельмах та інші. Але в їх роботах недостатньо враховано зарубіжний досвід валютного регулювання, який може бути застосований у практиці державного управління валютним ринком України.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі зарубіжного досвіду валютного регулювання і розробці практичних рекомендацій щодо його застосування в Україні.

Виклад результатів дослідження. Валютне регулювання може здійснюватися на різних рівнях у рамках національної, регіональної і світової валютних систем. На сучасному етапі відбувається активне міжнародне співробітництво в сфері валютного регулювання як на світовому рівні (Міжнародний валютний фонд), так і на регіональному рівні (Європейський валютний союз). Тому ефективне регулювання валютної сфери – це найважливіший фактор усе більш активної участі України в світогосподарських зв'язках.

Досвід державного регулювання валютних операцій таких країн, як Німеччина, Франція, Італія, Португалія, США свідчить про те, що

розвиток національних валютних законодавств більшості зарубіжних країн будувався в умовах зміцнення міжнародних зв'язків, створення й розвитку міжнародних валютно-фінансових інститутів. Зазначені обставини дозволили провести найважливіші реформи валютної політики, удосконалити інструменти валютного регулювання й поступово послабити валютний контроль.

Можна виділити три режими національного валютного регулювання залежно від ступеня державного втручання:

- валютна монополія держави, при якій національна грошова одиниця не підлягає конвертації і є замкненою валютою;

- наявність системи валютних обмежень при проведенні певних операцій, коли національна грошова одиниця має тенденцію до виходу за межі внутрішнього грошового ринку й стає обмежено конвертованою;

- відсутність валютних обмежень, коли національна грошова одиниця виходить на світовий валютний ринок і стає вільно конвертованою [1].

Валютні обмеження є досить потужним, ефективним й оперативним інструментом валютної політики. За допомогою того чи іншого обмеження (у вигляді норми, заборони, правила тощо), держава має можливість регулювати ситуацію на валютному ринку, відповідно до економічного стану та стану грошового ринку. У той же час цей інструмент має переважно адміністративний характер і суперечить тенденції лібералізації валютних відносин.

Уперше валютні обмеження значно поширились в роки першої світової війни в Австро-Угорщині, а потім і в усіх інших воюючих країнах. Після війни, у період часткової і тимчасової економічної стабілізації, їх було майже цілком скасовано.

В умовах світової економічної кризи 1929-1933 рр., особливо з 1931 р., валютні обмеження знову стали дуже поширеними у зв'язку з різким погіршенням платіжних балансів багатьох країн, впливом капіталів, крахом класичного золотого стандарту, масовим

знеціненням валют. У цей період вони були покликані насамперед обмежити рух капіталів і виплати державних і приватних боргів. У 1930-ті роки 25 країн припинили платежі по зовнішніх боргах, а Німеччина з 1933 р. сплачувала заборгованість у доларах і фунтах стерлінгів німецькими марками, які зараховувалися на блоковані рахунки без права розпорядження ними і конверсії в іноземну валюту.

З початком Другої світової війни валютні обмеження одержали поширення практично в усіх найбільших країнах світу. Після війни їх не було впроваджено лише у США, Швейцарії, Канаді, а також деяких країнах Латинської Америки, змушених зберегти свободу валютних операцій під тиском США, зацікавлених у безпосередньому переказі капіталів і прибутків від своїх інвестицій у ці регіони.

У післявоєнний період виникла нова тенденція до міждержавного регулювання валютних обмежень через МВФ. Договір про створення МВФ передбачав для країн, що його підписали, скасування валютних обмежень по поточних операціях і впровадження оборотності валют. Але в умовах післявоєнної розрухи, кризи платіжних балансів, виснаження валютних резервів ця вимога зустріла активну протидію держав Західної Європи.

З другої половини 1960-х років і в 1970-1980-ті роки в умовах переплетення досить тяжких структурних криз у найбільших країнах світу лібералізація валютних відносин (до лютого 1961 р. країни Західної Європи скасували валютні обмеження для нерезидентів і резидентів) змінилась валютним протекціонізмом у формі встановлення бар'єрів на шляху руху товарів і капіталів. У різних країнах це повернення до валютних обмежень переслідувало різні цілі. Такі обмеження, введені в 1971-1973 рр. у ФРН, Франції, Швейцарії, країнах Бенілюкс й Іспанії, були покликані зменшити приплив іноземних капіталів, а прийняті в червні 1972 р. у Великобританії обмеження щодо руху капіталів у відношеннях із країнами стерлінгової зони мали на меті зниження відпливу капіталів

в умовах переходу до режиму плаваючого валютного курсу фунта стерлінгів.

У 1970-ті роки характерною рисою валютної політики в багатьох країнах стали обмеження або заборона на інвестиції нерезидентів і продаж національних цінних паперів іноземцям.

Застосовувані валютні обмеження передбачали суворий контроль за здійсненням авансових платежів іноземним експортерам. Наприклад, у Бельгії в березні 1983 р. установлювалися обмежені терміни продажу експортерами іноземної валюти за національну (30 днів), щоб ці кошти не були використані для спекулятивних валютних операцій

У даний час наявність тих чи інших обмежень на проведення валютних операцій є характерною рисою більшості країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Так, законодавча вимога обов'язкового продажу експортного валютного виторгу існує в 75 країнах-членах МВФ. З яких у 42 країнах експортери зобов'язані продавати 100% валютного виторгу, а в 33 – діє вимога часткового продажу валютного виторгу в обсягах від 80% до 25% [2]. При цьому ряд країн застосовує диференційований підхід до такого продажу виторгу, залежно від групи чи виду іноземної валюти. Найбільш великими представниками в даному списку є Китай, Бразилія й Індія.

У Китаї існує тверда вимога 100-процентного продажу валютного виторгу. Лише уповноважені національні підприємства можуть залишити у своєму розпорядженні 15% обсягу зовнішньоторговельного обороту попереднього року. Іноземні підприємства можуть не продавати експортний виторг, якщо її розмір не перевищує нормативи розміру валютних рахунків, установлені владою Китаю; в іншому випадку надлишок повинний бути проданий авторизованим банкам. Однак настільки жорсткі вимоги, як показує практика, не є перешкодою на шляху економічного розвитку країни: обсяг зовнішньої торгівлі Китаю стабільно росте (при цьому настільки ж стабільно спостерігається профіцит торгового балансу).

Після кризи 1999 року економічна ситуація в Бразилії виправилася. Проте вимога обов'язкового продажу валютного виторгу тут, як і раніше, зберігається: даний факт пов'язаний з високою вартістю обслуговування зовнішнього боргу і необхідністю відновлення рівня золотовалютних резервів.

Уряд Індії відзначає необхідність забезпечення максимальної підтримки національним експортерам. Однак навіть у таких умовах вимога обов'язкового продажу частини валютного виторгу не знята. Експортерам дозволено залишати у своєму розпорядженні не більш 50% валютного виторгу і зараховувати їх на валютні рахунки в банках Індії. Лише підприємства, цілком орієнтовані на експорт, і виробники електронних компонентів і програмного забезпечення можуть залишати до 70% валютного виторгу [3].

Аналіз міжнародного досвіду застосування валютних обмежень як головної складової валютної політики дозволяє дійти висновку, що крім широко використовуваних у нашій країні заходів, таких як здійснення валютних операцій тільки через уповноважені банки, ліцензування валютних операцій тощо, у світовій практиці досить поширені й інші способи. Серед них особливо виділяються обмеження позичкових операцій в іноземній валюті, що можуть здійснюватись лише з дозволу Міністерства фінансів і при наданні інформації про розмір кредитів, що видаються; залучення іноземних кредитів за умови попереднього дозволу органів валютного контролю, обмеження участі національних банків у наданні міжнародних позик в іноземній валюті тощо [4].

Валютні обмеження можна розглядати як доцільний і навіть необхідний захід у визначених економічних умовах.

Особливу актуальність має застосування валютних обмежень та валютного контролю у країнах, економіка яких перебуває в стадії ринкової трансформації, оскільки ринкові інструменти валютного регулювання в цих країнах ще тільки починають формуватись. У зв'язку з цим такі країни в своїй зовнішньоекономічній діяльності

стикаються з такими складними проблемами, як вплив капіталів, скорочення національних валютних резервів, різкі коливання грошово-кредитної системи й таке інше. Так, у країнах із стабільною економічною та політичною ситуацією за умови існування надійних гарантій повернення капіталу та процентів, які не тільки декларуються державою, а й суворо виконуються, а також вищої реальної процентної ставки експортерам вигідніше повертати валютну виручку в країну в найкоротші терміни, а інвесторам переводити вільні капітали з метою отримання вищого доходу, ніж тримати їх за кордоном на менш вигідних умовах.

Але в країнах, економіка яких перебуває в стадії ринкової трансформації, економічні та політичні умови нестабільні, тому в експортерів часто виникає бажання не повертати валютні кошти в країну, а залишати їх за кордоном. Це призводить до впливу капіталів як національних, так і іноземних, що дуже негативно відбивається на економіці країни взагалі, а зокрема призводить до дефіциту платіжного балансу, різкого підвищення попиту на національну валюту на внутрішньому валютному ринку, а отже, й до зниження вартості національної грошової одиниці. У зв'язку з цим держава має встановлювати такі валютні обмеження, які б перешкождали впливу капіталів. Наприклад, законодавчо встановлюють строки повернення в країну виручки від експортних операцій, а також товарів (робіт, послуг) за імпортом за умови попередньої оплати, обмеження щодо вивезення валютних цінностей громадянами, заборону проведення розрахунків у іноземній валюті на території країни. Отже, валютні обмеження в період ринкової трансформації економіки застосовуються з метою захисту національної економіки країни, регулювання платіжного балансу і є об'єктивною необхідністю [5].

Більшість промислово розвинених країн світу на цей час має вільно функціонуючі валютні ринки й вільно конвертовану національну валюту. Однак для досягнення цієї мети у свій час багато

з них проводили політику твердих валютних обмежень відносно поточних валютних операцій і операцій пов'язаних з рухом капіталу. Поступово в результаті економічних перетворень обмеження на переміщення валютних засобів як усередині країни, так і за кордон були скасовані. У більшості країн Західної Європи валютні обмеження в тій або іншій формі проіснували до 80-х років. США зняли валютні обмеження ще раніше. Зараз регулювання руху капіталу в цих країнах здійснюється за допомогою ринкового механізму та інструментів грошово-кредитної політики.

Дисциплінарно-адміністративним засобом забезпечення дотримання правил та норм регулювання сфери валютних відносин є валютний контроль. Світовий досвід свідчить, що валютні відносини і внутрішній валютний ринок успішно розвиваються, як правило, за активної участі держави та ефективного контролю уповноважених органів за валютними операціями [6].

У Великій Британії більшість повноважень щодо валютного контролю здійснює Банк Англії. Він керує діяльністю своїх філій та представництв у більшості комерційних банків (як британських, так і іноземних), що знаходяться на території Великої Британії. Низку повноважень мають також органи митниці й акцизів.

У Франції, де акцент із функцій валютного та експортного контролю перенесено на удосконалення методів боротьби із відмиванням грошей, статистичний облік та аналіз інформації здійснює державний контрольний орган при Міністерстві економіки, фінансів та бюджету – Група розслідувань незаконних фінансових операцій. Виявлена інформація надходить спеціально уповноваженим митним і поліцейським органам – Національному митному управлінню та Центральній службі поліції боротьби із великими фінансовими правопорушеннями.

У Японії більшість питань валютного контролю є компетенцією міністерства фінансів та міністерства зовнішньої торгівлі і

промисловості. На банки покладено деякі контрольні функції – попередження і обмеження незаконних платежів резидентів [7].

Основними цілями валютного контролю є захист економіки країн від різких коливань грошово-кредитної системи й зменшення валютних резервів, пов'язаних з рухом капіталу, а також забезпечення національної (у т.ч. економічної) безпеки.

Головним інструментом досягнення цілей валютного контролю донедавна служили обмеження руху капіталу. Розвиток внутрішнього фінансового ринку в промислово розвинених країнах Західної Європи, США і Японії, а також зміцнення зв'язків цих країн з міжнародними валютно-фінансовими структурами привели до здійснення найважливіших реформ грошово-кредитної політики й ослабленню валютного контролю.

Необхідно відзначити, що навіть у випадку формального скасування валютного контролю, як правило, здійснюється хоча б статистичне спостереження за процесами, що відбуваються при русі капіталів, найчастіше при цьому використовуються механізми, що раніше застосовувалися у валютному контролі (Німеччина, Японія). Ці ж механізми держави використовують і для реалізації завдань, пов'язаних з боротьбою з «відмиванням брудних грошей», чому в даний момент світовим співтовариством приділяється надзвичайно серйозна увага.

Валютний контроль активно використовувався абсолютною більшістю держав у критичні для їхньої економіки періоди, пов'язані з необхідністю відновлення господарства в післявоєнні роки або лібералізації економічних відносин, з метою захисту фінансової самостійності, стабільності їхньої грошової системи, зміцнення курсу національної валюти, мобілізації валютних ресурсів.

Система валютного контролю досить успішно реалізовувалася в різні періоди у Франції, Великобританії, Японії, Німеччині, Австрії, Італії, Новій Зеландії, Ірландії, Іспанії й у багатьох інших державах.

Відповідно до особливостей розвитку різних країн при визначенні форм і методів валютного контролю існували досить серйозні розходження. Крім того значні розбіжності спостерігалися в термінах дії систем контролю, тактиці відмови від валютних обмежень.

Проте, такі держави поєднувало розуміння того, що на певному етапі розвитку, при вмілому використанні цього механізму, валютний контроль може служити одним з важливих елементів економічної політики держави, що забезпечують стабільність і поетапність ринкових реформ, збереження валютних ресурсів держави на стадії складного перехідного періоду.

Системи валютного контролю, що обмежують валютні операції з використанням адміністративних мір, у даний момент функціонують, наприклад, в Угорщині, Чехії й Словаччині. У Греції та Португалії до дійсного моменту існують обмеження на операції, пов'язані з рухом капіталів. У Польщі контроль за повнотою репатріації валютного виторгу здійснюють уповноважені банки при наявності ліберальної заявительної системи відкриття рахунків резидентами за кордоном.

Таким чином, можна говорити про широкий спектр тактичних підходів при організації валютного контролю, яким може скористатися наша держава.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уведення валютних обмежень є одним з характерних проявів валютної політики країн у періоди економічних та фінансових криз.

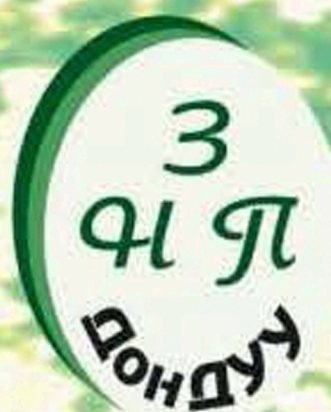
У той же час валютні обмеження в економіці держав і у відносинах між ними виконують двоїсту, суперечливу роль. З одного боку, вони служать діючим засобом вирівнювання платіжних балансів, підтримки курсів національних валют і концентрації в руках держави золотих і валютних ресурсів. Тому що валютний контроль обмежує доступ іноземних товарів і капіталів на ринок даної країни, він захищає національний ринок від економічної експансії інших держав, сприяє зростанню національного виробництва. З іншого

боку, валютні обмеження сприяють розвитку підприємств, незалежних від імпортової сировини й працюючих на внутрішній ринок. Однак внаслідок того, що інші країни також їх застосовують, валютні обмеження служать істотною перешкодою для проникнення монополій на внутрішні ринки країн. Тому лібералізація валютного режиму не може бути миттєвою і повинна підкріплюватися відповідними макроекономічними умовами.

Література:

1. Кальней М.Г. Правовое регулирование валютных операций в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / Кальней Максим Геннадиевич; Омская академия Министерства внутренних дел РФ. – Омск, 2002. – С. 14.
2. Корниук О. «Валютное» будущее / Ольга Корниук // Сборник систематизированного законодательства «Валютные операции: правила, налоговый и бухгалтерский учет» / [составители Игорь Сухомлин, Оксана Шаповал]. – К.: Блиц-Информ. – 2005. – № 11. – С. 273.
3. Саркисянц А.Г. Либерализация валютного регулирования: мировой опыт / А.Г. Саркисянц // Финансы – 2002. – № 1. – С.7.
4. Кабанець О. Еволюція валютних обмежень / О.І. Кабанець // Вісник податкової служби України. 2001. – №13. – С. 63.
5. Резнікова О. Необхідність застосування валютних обмежень у період ринкової трансформації економіки / О.О. Резнікова // Банківська справа. – 1999. – №6 – С. 50.
6. Блащук Ю.О. Валютний контроль: міжнародний досвід і національні тенденції / Ю.О. Блащук // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 4. – С. 28.
7. Блащук Ю.О. Комерційний банк як агент валютного контролю / Ю.О. Блащук // Фінанси України. – 2004. – №4. – С. 138.

Міністерство
освіти і науки
України

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Донецького державного
університету управління**

**ТОМ XV
Серія «Економіка»**

**Випуск 284
«Актуальні проблеми
економічного розвитку:
зовнішньоекономічні, виробничі
та екологічні аспекти»**

Донецьк 2014